

Милана Додић

Универзитет у Крајевцу

Филолошко-уметнички факултет

Катедра за романистику

dodigmilana@filum.kg.ac.rs

UDC: 811.163.41'37:811.133.1'37

DOI: <https://doi.org/10.18485/prevod.2023.42.89.1>

Примљен: 10.07.2023.

Прихваћен: 28.11.2023.

Оригинални научни рад

О ПРЕВОЂЕЊУ ВРЕМЕНСКИХ УПОТРЕБА ПОТЕНЦИЈАЛА И КОНДИЦИОНАЛА У СРПСКОМ И ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ

У овом раду представљамо и објашњавамо временске употребе српског потенцијала и француског кондиционала. Ослањајући се на радове Поповић (1977), Ашић, Брес, Додиг и Тортера (2017) и Додиг (2018) сагледаћемо употребе потенцијала хабитуалности и потенцијала у тзв. нетелеономичним реченицама у српском језику, које се третирају као његове временске употребе, док ћемо у француском језику разликовати објективни и субјективни временски кондиционал позивајући се на Бреса (2009, 2010, 2012), с циљем да утврдимо преводне еквиваленте поменутих временских употреба датих глаголских облика и у једном и у другом језику.

Кључне речи: објективни кондиционал, субјективни кондиционал, потенцијал хабитуалности, потенцијал у нетелеономичним реченицама, превођење, француски језик, српски језик.

This paper presents the author's research results on the temporal uses of the Potential in Serbian and the Conditional in French. Building upon the works of Popović (1977), Ašić, Bres, Dodig and Torterat (2017) and Dodig (2018), the study examines the use of habitual Potential and Potential in so-called non-teleonomic sentences in Serbian, which represent its temporal uses. On the other hand, in French, we highlighted a differentiation between objective and subjective temporal Conditionals, referring to Bres (2009, 2010, 2012). Within this corpus, we identified translation equivalents of the temporal uses of Potential and Conditional in both languages, aiming to contribute to the field of traductology.

Key words: Potential, Conditional, temporal uses, Serbian, French, translation.

1. Српски потенцијал представља глаголски начин, и занимљиво је да се често налази у улози преводног еквивалента француског кондиционала који се третира као глаголско време индикатива, нарочито након објаве великог зборника Дандала и Тасмовске (2001). Та чињеница нам је послужила као мотивација да сагледамо употребе ових глаголских облика и утврдимо еквиваленцију при превођењу у оба језика. За потребе овог рада ограничили смо се на њихове временске употребе. У традиционалној српској литератури (Maretić 1931; Вуковић 1967; Стевановић 1969; Пипер и др. 2005) проналазимо више приступа у дефинисању потенцијала, али они не успевају у потпуности да објасне функционисање овог глаголског облика у свим његовим употребама. Сматрамо да се одговор налази у моносемистичкој хипотези (Dodig 2018), према којој је основни семантизам потенцијала *инактуелности*, што значи да потенцијал не може да изрази неку актуелну радњу која се дешава у моменту говора; он у свим својим употребама означава радње које ми само замишљамо. Што се тиче временских употреба потенцијала, традиционално се временском употребом сматра *пошеницијал хабићуалности* (према нашој терминологији), који изражава регуларно понављање неке радње у прошлости: *Лети код баке на селу, куйали бисмо се у реци и јели шрешње по цео дан*.

Међутим, српска литература не нуди објашњење функционисања овог потенцијала, који, дакле, успева да обележи актуелну, реализовану радњу у прошлости, што наизглед поништава нашу хипотезу о јединственом семантизму потенцијала – *инактуелности*. Наша хипотеза валидна је и у случају потенцијала *хабитуалности*, јер се он третира пре као модални¹ него као темпорални глаголски облик.

Иако у овој употреби потенцијал маркира актуелну, реализовану радњу, он увек подразумева хипотетички контекст:

У ошменим ресторанима бисмо ѿговорили француски једно с друшм.
Dans les restaurants chics nous parlions le français l'un l'autre (превод М.Д.).

→ *Кад бисмо излазили у ошмене ресторане, ѿговорили бисмо француски једно с друшм.*

Quand nous sortions dans les restaurants chics, nous nous parlions français (превод М. Д.).

У наведеном примеру хипотетички контекст, односно услов који се прагматички инферира, представља *оглазак у ресторан*, коме следи употреба потенцијала *хабитуалности*. Можемо приметити и да је поменути пример прихватљивији када се налази у хипотетичкој структури *кад + пошеницијал, пошеницијал*.

1 Поменути потенцијал представља транзитивни случај између модалног и темпоралног потенцијала (Dodig 2018).

Такође, радња која се понављала у прошлости, означена потенцијалом, представљена је као једна од опција понашања субјекта, без искључивања виртуелног постојања и других могућих опција, чиме се и потврђује наша моносемистичка хипотеза:

*У тешким тренуцима **чијала би** поезију.*

*Dans les moments difficiles elle **lisait** la poésie* (превод М.Д.).

Прагматички схваћен услов *тешки тренуци* могао је претпоставити и друга понашања субјекта, односно *илакала би, оишла би у цркву*, итд.

Потенцијал поседује и праву временску употребу маркирајући процес коме се може приписати референцијална тачка на временској оси, и то када фигурира у тзв. нетелеономичним реченицама. Ваља истаћи да се ради о новој употреби потенцијала која до сада није привукла велику пажњу лингвиста: не спомиње се ни у једној српској граматици и предмет је само три чланка (Поповић 1977, Ашић–Додиг 2015, Ašić, Bres, Dodig i Tortera 2017) и једне докторске дисертације (Dodig 2018).

Нетелеономичне реченице су реченице које имају синтаксички облик финалних реченица (телеономичних), али чија је функција другачија:

*Прво су јушеви били осјособљени за саобраћај да **би** јошом **крнула** и шемељна реконструкција* (Полишика, 18. август 2000).

*Les routes ont d'abord été remises en état de service et ensuite une reconstruction substantielle **fut mise** en œuvre* (www.korpus.matf.bg.ac.rs).

Подсетимо да се у финалним реченицама функција зависне реченице састоји у означавању циља (намере) који мотивише активност агенса у главној реченици. Пошто се предикат зависне реченице сматра инактуелним, он је у потенцијалу, чија је примарна функција, према нашој хипотези, маркирање процеса који су само замишљени у тренутку означеном радњом главне реченице: *Уписао се у школу јлеса да **би** научио да игра шанџо*.

Дакле, начин реализације оба типа реченица је исти, међутим, у нетелеономичним реченицама процес означен потенцијалом није модалан, већ реалан, односно потенцијал у њима има право временско значење: означавање временске прогресије од догађаја e_1 (*били осјособљени*) до e_2 (*би крнула*) реализованих у прошлости.

2. Француска традиционална литература нуди више приступа који објашњавају употребе кондиционала, а ми ћемо га третирати у складу са аспектуално-темпоралним и дијалогским приступом Ж. Бреса и теоријом граматикализације, који успевају да опишу ово глаголско време приписујући му јединствени семантизам. Наиме, кондиционал представља *јрошлу улјериорност*, што значи да он смешта процес у прошлост који је ултериоран неком другом процесу: *Marie avait dit que Paul **arriverait** à l'heure*. Прецизније, он је ултериоран у односу на секундарну реченицу (*Marie avait dit que*), која је антериорна у односу на главну реченицу (*Paul arriverait à l'heure*).

Прошла ултериорност као јединствена вредност кондиционала проистиче из морфологије кондиционала: афикса *-r-* који припада инфинитиву и заједнички је футуру, и афикса *-ai(s)* који припада имперфекту. Интеракција ова два афикса намеће дијалогско функционисање кондиционала. Наиме, кондиционал, за разлику од потенцијала, има дијалогску структуру у језику, тј. у свим својим употребама уводи два гласа: глас главног говорника E_1 и глас другог говорника e_1 који је антерироран главном говорнику. Тако следећу реченицу у кондиционалу анализирамо на следећи начин: *Paul arriverait à l'heure.*

Ову реченицу главни говорник само изговара, не преузима одговорност за њену валидност, док се њена формулација заправо приписује другом говорнику смештену у прошлости.

Према теорији граматикализације, француски језик је паралелно развијао садашњу и прошлу ултериорност (тј. футур и кондиционал), која може бити субјективна и објективна. Важно је разликовати субјективну прошлу ултериорност (која се остварује путем енунцијативног посредника):

*Louis XIII partit pour l'île de Ré où il **recevrait** lui-même les Anglais* (L. Batiffol, *La Duchesse de Chevreux*, IV, 112).

од објективне (без енунцијативног посредника):

*C'est en 1980 que Canguilhem donna une conférence sur le cerveau et la pensée. Sans prononcer le mot de cognitivisme qui **se généraliserait** en France en 1981, Canguilhem s'attaquait à la croyance qui fonde l'idéal cognitif* (E. Roudinesco, *Philosophes dans la tourmente*).

односно две временске вредности (субјективне и објективне) кондиционала. Детаљан опис синтактичких особина и дистрибуционалног карактера (заступљености у независним, главним и зависним реченицама) субјективног и објективног кондиционала, као и анализу нових употреба објективног временског кондиционала у независним реченицама нуди Додиг (2018).

3. Након прегледа и објашњења временских употреба потенцијала и кондиционала, циљ нам је да утврдимо и објаснимо значењске еквиваленте потенцијала у француском језику и кондиционала у српском у датим употребама, као и да откријемо могућност њихове међусобне преводне еквиваленције. Ослонићемо се на следећи корпус: роман Меше Селимовића *Тврђава* и његов еквивалент *La Forteresse* у француском језику, роман Маргерит Дирас *L'Amant* односно *Љубавник* (српски превод), који садрже бројне примере потенцијала односно кондиционала. Исто тако, користићемо и паралелни корпус савременог српског језика развијен на Математичком факултету Универзитета у Београду – www.korpus.matf.bg.ac.rs.

У оквире наше анализе уврстићемо и потенцијал хабитуалности, иако се не ради о правој временској употреби потенцијала, о чему је већ било

речи. У француском језику, његов очекивани значењски еквивалент јесте имперфект – глаголско време које се уско везује за феномен понављања; дакле, кондиционал је искључен као опција:

Понекад бих ојишао да видим јоцрњеле зигове и мршве очи мршвој здања, у којем никако нисам могао да замислим бивше сјановнике: као да је било јусто огајкага (М. Селимовић, Тврђава).

J'allais quelquefois contempler les murs noircis et les yeux éteints de la maison morte, qui semblait avoir toujours été vide: je ne parvenais pas à imaginer ses habitants, je ne me voyais plus moi-même dans cette maison (М. Selimović, La Forteresse).

Занимљиво је да еквивалент датог потенцијала може бити и француски аорист у контекстуалном окружењу које захтева глобално сагледавање феномена понављања:

*Почевши од недеље, свакој дана би себе шерао мало даље, свакој дана би јокушао да вози мало дуже нејо јрејходној дана (Мосјови, број 101).
À partir du dimanche, chaque jour, il s'efforça d'aller un peu plus loin, chaque jour, il essaya de rouler plus longtemps que la veille (www.korpus.matf.bg.ac.rs).*

Можда је занимљивија чињеница да аорист може исказивати понављање, али ми делимо мишљење Ж. Бреса према коме контекст диктира употребу одређеног глаголског времена, па је тако могућа и употреба плусквамперфекта за обележавање радње која се понављала у прошлости (Bres 2007, Dodig 2020). Пример за француски плусквамперфекат нисмо пронашли у нашем корпусу.

Када је реч о правом временском потенцијалу, кондиционал може фигурирати као његов значењски еквивалент:

Јајан је, јошјо се јрегао, окујиран од сјране америчких снаја, да би јошјом јосјшао један од најважнијих америчких савезника (Полишика, 7. август 2008).

Après la reddition, le Japon fut occupé par les forces américaines ; ensuite il deviendrait l'un des plus importants alliés américains (www.korpus.matf.bg.ac.rs).

Наиме, ради се о новој али маргиналној употреби објективног кондиционала (Dodig 2018) који може да стоји у нетелеономичном контексту. И у овој употреби кондиционал чува своју основну вредност – маркирање прошле ултериорности.

Ваља напоменути да и у француском језику постоје нетелеономичне реченице. У питању су инфинитивне реченице уведене предлогом *pour* (за), у својој нетелеономичној употреби (не исказују намеру или циљ говорника), које такође представљају значењски еквивалент временског потенцијала:

Таква је дозвола најпре даџа прошле субоџе, **да би** убрзо била џовучена на суџесџију владе (Танџуџ, 12. јун 1996).

*Une telle permission a été d'abord accordée samedi dernier, **pour être** bientôt retirée à la suggestion du gouvernement* (www.korpus.matf.bg.ac.rs).

Једини критеријум који блокира употребу конструкције *pour + инфинитив* је синтаксичке природе. Наиме, у српском језику нетелеономична реченица не садржи инфинитив, односно представља зависну реченицу па субјекти обе реченице, и зависне и главне, не морају да буду исти – у француском језику први услов за употребу дате инфинитивне конструкције јесте идентичност субјеката. У следећем примеру можемо видети да су субјекти у реченицама различити (Тучевић и Распојовић) што онемогућава употребу инфинитивне реченице као преводног еквивалента у француском језику:

Прво је Тучевић довео Грбаљ у воћство у 38. минуџу, **да би** само два минуџа џоџом Распојовић џосџавио коначних 1:1 (CDM, 11.април 2015).

D'abord, Tučević a permis à Grbalj de prendre l'avantage à la 38^e minute de jeu, **pour établir, deux minutes plus tard seulement Raspopovic le résultat final 1:1* (www.korpus.matf.bg.ac.rs).

Прелазимо на српске еквиваленте временског кондиционала. Истакнућемо одмах да у досадашњим компаративним студијама можемо наићи на податак да потенцијал не може да стоји као значењски преводни еквивалент субјективног и објективног временског кондиционала. Зашто? Први разлог јесте феномен слагања времена који не постоји у српском језику, а други се тиче основне вредности ова два глаголска облика (Dodig 2018). Као што смо већ објаснили, кондиционал означава прошлу ултериорност док је потенцијал не може исказати.

У српском језику, француски временски кондиционал (обе његове вредности) најчешће се преводи футуром који означава ултериорност:

*Il lui avait dit que c'était comme avant, qu'il l'aimait encore, qu'il ne **pourrait** jamais cesser de l'aimer, qu'il l'**aimerait** jusqu'à sa mort* (M. Duras, *L'Amant*, 142).

*Rekao joj je da je sve isto kao nekad, da je još voli, da **neće** nikad **prestati** da je voli, da **će** je **voljeti** sve do svoje smrti* (M. Diras, *Ljubavnik*, 110).

Српски еквиваленти временског кондиционала могу бити и презент и перфект:

*Assassinat de la milliardaire Hélène Pastor : La garde à vue de son gendre validée le 6 mai 2014, en début de soirée, la milliardaire et son chauffeur étaient tombés dans un guet-apens devant l'hôpital Larchet, à Nice, où elle venait de rendre visite à son fils. Un tireur embusqué avait ouvert le feu à deux reprises à travers la vitre du passager, avant de prendre la fuite en compagnie d'un complice. L'employé Mohamed Darwich, 54 ans, avait succombé à ses blessures le 10 mai. Hélène Pastor, elle, **mourrait** (e₂) le 21 mai, à l'âge de 77 ans* (20 Minutes, 9. februar 2016).

Убиство милијардерке Хелене Пастор: Приговор за њеног зетја ишврђен 6. маја 2014, у раним вечерњим сањима, милијардерка и њен возач ујали су у засеку истрећ болнице Ларше у Ници, где је дошла да иосеји свој сина. Пуџач је два иућа ошворио вајру кроз ирозор иујничкој возила, ире нејо ишо је иобејао у друшћеву саучесника. Зайослени Мохамед Дарвиш, 54, иодлејао је иовредама 10. маја. Хелена Пастор је умрла /умире 21. маја у 77. иодини (превод М. Д.).

У овом примеру временског кондиционала у журналистичком курсу, перфекат се у српском користи како би обележио сукцесију два догађаја која су се реализовала у прошлости, док се презентом ставља акценат на журналистички стил.

Занимљиво је да ипак постоје и случајеви у којима је могућа употреба потенцијала као преводног еквивалента временског кондиционала, нарочито у случају објективног временског кондиционала у нетелеономичном контексту:

Présenté chez Gallimard, l'ouvrage (Histoire de la folie) fut refusé. Il serait publié à l'automne aux éditions Plon (E. Roudinesco, Philosophes dans la tourmente).

Када је иослашо у Галимар, дело (Историја лудила) је било одбијено, да би на јесен било објављено у Плону (превод М. Д.).

У питању је прави временски потенцијал који и сам фигурира у нетелеономичним контекстима, о чему је већ било речи.

4. Резултати наше анализе омогућили су нам да представимо кратак преглед временских употреба српског потенцијала и француског кондиционала. Ослањајући се на наш корпус идентификовали смо следеће преводне еквиваленте глаголских облика о којима је реч у раду у оба језика:

временске употребе потенцијала	значењски еквивалент у француском језику	могућност употребе кондиционала
потенцијал хабитуалности	имперфект; аорист	НЕ
временски потенцијал у нетелеономичним реченицама	рои + инфинитив; објективни кондиционал	ДА
временске употребе кондиционала	значењски еквивалент у српском језику	могућност употребе потенцијала
субјективни кондиционал	футур	ДА
објективни кондиционал	футур презент перфект	ДА

Идентификујући преводне еквиваленте потенцијала и кондиционала у оба језика хтели смо да дамо свој допринос у области традуктологије као и потенцијалном унапређењу наставе страног језика и развоју француско-српске дидактике.

Литература

Ашић Тијана, Додиг Милана. „Особености псеудофиналних обрта у српском језику”. Милош Ковачевић, Јелена Петковић (ур.). *Српски језик, књижевност, уметност* : зборник радова са X међународној научној скупи одржаној на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (23-25.X 2015). Књ. 1, Језик, књижевност, уметност. Крагујевац: Филум, 2015: 105-114.

[Ašić Tijana, Dodig Milana. „Osobnosti pseudofinalnih obrta u srpskom jeziku”. Miloš Kovačević, Jelena Petković (ur.). *Srpski jezik, književnost, umetnost* : zbornik radova sa X međunarodnog naučnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu (23-25. X 2015). Knj. 1, Jezik, književnost, umetnosti. Kragujevac: Filum, 2015: 105-114]

Вуковић Јован. *Синтакса глагола*. Сарајево: Завод за издавање уџбеника, 1967.

[Vuković Jovan. *Sintaksa glagola*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1967]

Пипер Предраг и др. *Синтакса савременог српског језика*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Нови Сад: Матица српска, 2005.

[Piper Predrag i dr. *Sintaksa savremenoga srpskog jezika*. Beograd : Institut za srpski jezik SANU, Novi Sad: Matica srpska, 2005]

Поповић Љубомир. „Намерне реченице у функцији напоредних”. *Књижевност и језик* 24/1 (1977):154-163.

[Popović Ljubomir. „Namerne rečenice u funkciji naporednih”. *Književnost i jezik* 24/1 (1977):154-163]

Стевановић Михаило. *Савремени српскохрватски језик II: Синтакса*. Београд: Научна књига, 1969.

[Stevanović Mihailo. *Savremeni srpskohrvatski jezik II: Sintaksa*. Beograd: Naučna knjiga, 1969]

Ашић Тијана. „S one strane potencijala – novi pristupi objašnjenju upotrebe potencijala za označavanje ponavljanja u prošlosti”. *Južnoslovenski filolog* 36 (2007): 137-150.

Ašić Tijana, Bres Jacques, Dodig Milana, Torterat Frédéric. «Conditionnel temporel objectif et constructions non téléonomiques en français et en serbe», *Travaux de Linguistique*, Revue internationale de linguistique française, 2, no 74, 2017.

Bres Jacques. «Fréquence narrative et temps verbal : une approche linguistique à partir de *Un Balcon en forêt*», *L'Information grammaticale*, 115, 2007: 42-46.

Bres Jacques. “Dialogisme et temps verbaux de l’indicatif”, *Langue française*, vol. 3 / 163, 2009: 21-39.

Bres Jacques. “Alors comme ça, le conditionnel serait polyphonique...”. M. Colas-Blaise, M. Kara, L. Perrin et A. A. Petitjean (dir.). *La Question polyphonique ou dialogique en sciences du langage : Recherches Linguistiques*, 31. Metz : CELTED, Université Paul Verlaine, 2010: 201-225.

Bres Jacques. “Conditionnel et ultériorité dans le passé : de la subjectivité à l’objectivité”. *Congrès Mondial de Linguistique Française (CMLF)*, Lyon, 4-7 juillet, 2012 : 1719-1730. <http://www.ilf-cnrs.fr/> 1.11.2023.

- Dendale, Patrick and Tasmowski, Liliane (eds.). *Le conditionnel en français*. (Recherches Linguistiques, 25). Metz: Université de Metz, 2001.
- Dodig Milana. *Le conditionnel français et ses équivalents sémantiques en serbe*. Doktorska disertacija, Univerzitet u Monpeljeu, Univerzitet u Kragujevcu, 2018.
- Dodig Milana. "Le phénomène d'itération dans l'époque passée en français et la question de sa traduction". *Philologia Mediana* 12 (2020) : 235-249.
- Maretić Tomislav. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska, 1931.

Извори

- Duras Marguerite. *L'Amant*. Éditions de Minuit, 1984.
- Diras Margerit. *Ljubavnik*. prevodilac Jasmina Musabegović, Sarajevo: Svjetlost, 1988.
- Selimović Meša. *Tvrđava*. Sarajevo: Svjetlost, 1980.
- Selimović Meša. *La Forteresse*. traducteurs: Jean Descat et Simone Meuris, Motifs, 2007.

Milana Dodig

SUR LA TRADUCTION DES USAGES TEMPORAUX DU POTENTIEL ET DU CONDITIONNEL DANS LES LANGUES SERBE ET FRANÇAISE

Résumé

Dans ce travail nous présentons les usages temporels du potentiel en serbe et du conditionnel en français. D'après les théories récentes (Dendale et Tasmowski 2001 ; Bres 2009 ; 2010 ; 2012), le conditionnel français représente un des temps verbaux de l'indicatif et on distingue ses usages temporels : objectif et subjectif (Bres 2009; 2010; 2012). Cependant, le potentiel serbe est un mode, mais cette forme verbale connaît également les usages temporels. En nous appuyant sur les travaux de Popović (1977), Ašić, Bres, Dodig et Torterat (2017), ainsi que de Dodig (2018), nous examinons l'emploi du potentiel habituel et du potentiel dans les phrases dites non téléonomiques en serbe, représentant sa dimension temporelle. Notre objectif est d'identifier les équivalents sémantiques des usages temporels du potentiel et du conditionnel dans les deux langues afin d'essayer de contribuer au domaine de la traductologie.

Mots clés: potentiel, conditionnel, usages temporels, serbe, français, traduction.